
Antun
ŠUNDALIĆ

PRIVATIZACIJSKI
NOVUM –
OBEĆAVAJUĆA
ILI NEIZVJESNA
SUDBINA VEĆINE

“Kapitalizam je tražio svijet u kojemu je škrtošć vrlina i u kojemu bi trgovac mogao biti Bogu najdraži.”

Lester C. Thurow

Pristup

Predmoderna društva, iako staleška, u jednoj su stvari bila bliska socijalističkim, po vokaciji besklasnim društvima. Riječ je o odnosu prema materijalnim dobrima. Iako staleška društva slave nerad, a socijalistička rad, ona zajedno ipak na prvo mjesto stavljaju *trošenje*, trošenje svega bez zabrinutosti za prirodne ograničenosti resursa, bez obzira na siromaštvo kojim jedino obiluju oba tipa društva. Dakako, i predmoderna društva, kao i socijalistička, imaju elite koje prednjače u trošenju i puk koji traži svoje pravo na mrvicu.

Moderna je donijela na prvo mjesto racionalnost visokog stupnja industrijalizacije, kapitalizam tržišne ekonomije, visok stupanj socijalnih razlika i podjela, teritorijalno i administrativno uređene nacionalne države u kojima je građanstvo politički strukturirano te dominaciju znanosti i tehnologije. Također su kultura, vjerski sustavi i praksa prihvaćeni konsenzualno, racionalistički i svjetovno (Thomas; Walsh, 1998:363). Tamo gdje su se pojavila ova uporišta moderne, staleški se poredak gubio. Socijalistički, pak, poredak dozirano je primao tekovine moderne kako bi, u prvom redu, zadržao uočljivu razliku prema kapitalizmu, a ne da bi sačuvao kontinuitet tradicije. Naprotiv, socijalizam je upravo unio *diskontinuitet* u tijek svjetske povijesti,¹ diskontinuitet čije se posljedice danas proživljavaju u postsocijalističkim društvima tranzicije.

Taj diskontinuitet povijesti proživljava danas hrvatsko društvo. S više od stoljeća kašnjenja stvorena je nacionalna država, građanstvo se politički strukturira, gospodarstvo se okreće tržištu, događa se brzo socijalno raslojavanje. Sve to nam kazuje da je moderna ozbiljno zakoračila u ove prostore, no je li takvom i prihvaćena? Je li duhovna sfera pri-

premljena za nešto drugo (postmodernu!), nešto što još nema svoju povijesnu pretpostavku (odživljenost moderne!)?²

Brzina, a njome i nepripravljenost kojom se tranzicijsko hrvatsko društvo okreće novoj modernizaciji brzom privatizacijom i marketizacijom, često donosi asinkrone učinke u socijalnom smislu. Sjetimo se riječi G. Le Bona s kraja prošlog stoljeća: "...manija velikih reforma nešto (je) najpogubnije za narod, makar koliko se te reforme čine u teoriji valjanima. One bi bile korisne tek onda kad bi se odjednom mogla promijeniti i duša naroda. Samo vrijeme bi moglo imati takvu moć" (Le Bon, 1989:20). Upravo taj nedostatak vremena, to nedovoljno dugo iskustvo življenja u postsocijalizmu daje odjeke u čestim komparacijama današnjice (njezinih "loših strana") s jučerašnjicom (njezinim "dobrim stranama").

Novum privatizacije

Ne tako davno često spominjani i rado navođeni filozof Ernst Bloch upozoravao je na zavodljivost svakog početka, na obećavajuću prirodu svake novosti, ali, dakako, i na spremnost da se to "novo" ispravno prihvati (Bloch, 1973: 247). Teškoća je uvijek u mirenju novog sa starim, mirenju koje je zapravo nesmiljena borba za zauzimanje pozicije koja ne trpi ono drugo, slabije. Povijest nas je naučila tu borbu novog za život nazivati napretkom koji se uvijek pamti po otkrićima koja su značila modernizaciju. No, povijest je svjedočila da se naviknutost na ustaljenost često javljala kao brana svakom novumu. Možemo reći da se na onom doživljenom i iskušanom gradi kriterij za prihvatljivost novog. Dakako, taj se kriterij razvija u *javnosti*, a ne u kabinetu znanstvenika. Thurow upozorava: "Društva cvjetaju kad se vjerovanja i tehnologije slažu; opadaju kad se nužne promjene u vjerovanjima i tehnologijama razilaze" (Thurow, 1997:12). Hrvatskom se društvu događaju oba tipa odnosa: s jedne strane postoji *sklad u vjeri* da se brišu tragovi socijalističkog kolektivizma, a na drugoj strani često se *ne prihvaća tehnologija* kojom se to provodi, kao niti njezini provoditelji. To rezultira cijelim kompleksom teškoća koje je I. Rogić razvrstao u tri razine na kojima se događa ukupna modernizacija. Jedno su teškoće *simboličke* naravi (promjena ideja, stavova, vrijednosnih sklopova), drugo su teškoće *institucionalne* razine (institucionalno artikuliranje građanskog ambijenta), a treće se teškoće pokazuju kao *tehničke* (biti sposoban za inovacije, ili ostati na razini imitacije u tehničkom pogledu) (Rogić, 1998:44–51).³ Svaka od uočenih razina ima svoju socijalnu težinu prema kojoj se ocjenjuje (od potpunog prihvaćanja do potpunog

odbacivanja). Dakako, riječ je o ocjeni javnosti koju se može razdvojiti na *fideističnu* i *kredibilnu*. Dok je prva izraz *potpune potpore* (“*slijepa vjere*”) novumu procesa demokratizacije, privatizacije i marketizacije, druga je *izraz skepticizma* glede tehnologije po kojoj se isti procesi provode i učinaka koji su postali neočekivan teret većinskoj populaciji.

Cilj je ovoga članka ukazati na neke momente tijeka privatizacije koji su u javnosti pozitivno prihvaćeni (npr. promoviranje vrijednosti građanske demokracije, orijentacija na profesionalizam i tržišne institucije i sl.) kao i na teškoće koje je privatizacija donijela najširim slojevima, a s kojima se oni ne mire (npr. izostanak socijalne pravednosti, nepovjerenje prema institucijama privatizacije i sl.).

Novum privatizacije nije poništio vjeru jednog dijela javnosti u pozitivne pomake, ali je probudio sumnju glede dužine puta do boljeg, stabilnijeg i sigurnijeg društva. Znanstvenici, ekonomisti i sociolozi, analizirajući postojeće socio-ekonomsko stanje (i procese koji ga ispunjavaju) uglavnom su pozitivistički usmjereni te *vjeru u bolje sutra* zamjenjuju argumentima koji govore o dobrim i lošim potezima, o tržišnom usmjeravanju i o političkom patronatu, o političkom trijumfalizmu i socijalnoj bijedi. Ekonomski je opravdano proces privatizacije promatrati kao “tranziciju vlasništva” o kojoj ovisi “djelotvorno ostvarivanje tranzicije na svim segmentima i u svim aspektima”. Riječ je o “interakciji tranzicije vlasništva, tranzicije tržišta i tranzicije političkog ustroja” (Vojnić, 1997:7–8). J. Županov će promjene koje se dotiču procesa privatizacije nazvati epohalnim jer “je stvoren institucionalni prostor za razvoj privatnog poduzetništva, odnosno poduzetničkog kapitalističkog modela”. Po njegovu mišljenju, nastupio je “modelski dualizam”: uz dominirajući “političko-kapitalistički model”, starta i “poduzetničko-kapitalistički model” (Županov, 1997:6–7).⁴ I izvanjski, i unutarnji faktori razvoja trebali bi ići na ruku drugom modelu, a on bi svojim zaživljavanjem označio smirivanje procesa privatizacije.

Aktualna zbilja pokazuje drukčije lice: niti je prevladao “poduzetničko-kapitalistički model”, niti je privatizacija ušla u stadij smirivanja. Od države se i dalje očekuje arbitrarna uloga kao i podnošenje glavne odgovornosti za prevladavanje “političko-kapitalističkog modela”.

Ne ulazeći u političke procjene i vrednovanje državne uloge u privatizaciji (često je ambivalentna⁵), pogledajmo privatizaciju *očima javnosti*. Ako je novum privatizacije svojevrsno nadoknađivanje povijesno propuštenog, pokušaj ulaženja iz diskontinuiteta povijesti u njezin kontinuitet, realno je pitati se kako taj veliki zaokret doživljava javnost.

Vidi li u njemu pretežito dobre ili loše strane, kako ih prihvaća, te kako sebe locira u tom procesu? Stoga je korisno istražiti *interes* javnosti za privatizaciju; je li tema privatizacije bliža *naobraženoj i zaposlenoj populaciji* nego ostalima; kakvo je *povjerenje* u institucije koje provode privatizaciju; je li privatizacija *socijalno-pravedan* proces; vidi li javnost u privatizaciji *razvojne ciljeve*? U članku ćemo se ograničiti na ove teme, čime, dakako, nije ni približno iscrpljena široka lepeza tema vezanih uz odnos javnosti prema privatizaciji.

Zanimanje za privatizaciju

Privatizacija je predmet političkih apologija struktura na vlasti, oštih kritika oporbe, znanstvenog promišljanja krivih i pravih koraka, ali i nedoumice puka. Nedoumica koja se udomačila u najširem dijelu hrvatskog društva posljedicom je *elitističkog* pristupa privatizaciji, i u njezinu planiranju i u provođenju.⁶ To potvrđuje podatak o slaboj informiranosti javnosti o procesu privatizacije. Dobro i vrlo dobro informiranih je samo 19 posto ispitanika.⁷ Potpuno neinformiranih je ipak više (20,6 posto), a najviše je površno informiranih, čak 60,4 posto ispitanika.

Najčešći je izvor informacija, koji javnost rabi kad je riječ o privatizaciji, Hrvatska televizija, potom slijede razgovori s članovima obitelji, prijateljima i kolegama. Najslabije se rabe stručni časopisi i knjige (tablica 1).

Tablica 1.
Izvori informacija o privatizaciji

	Rijetko, nikad %	Povremeno %	Često %
1. Hrvatska televizija	12,3	38,4	48,7
2. TV Mreža i druge lokalne televizije	65,8	20,5	12,8
3. Hrvatski radio	51,6	29,1	18,3
4. Druge radiopostaje	55,1	30,7	13,1
5. Dnevni listovi	31,8	40,5	26,9
6. Tjedni listovi	53,0	31,5	14,0
7. Razgovor s članovima obitelji, prijateljima, kolegama	25,5	38,5	35,4
8. Knjige i stručni časopisi (npr. privatizacija)	81,5	12,3	4,5

Priroda informiranosti sugerira razmišljanje o *još-nepripremljenoj* javnosti za ovakve teme. Je li ta nepripremljenost posljedica neudomaćene svijesti o kraju društveno-samoupravnog gospodarenja, ili je ona loš proizvod slabog rada na stvaranju nove svijesti o novim društvenim potre-

bama? Uz to, takvo stanje može biti i posljedicom ratno-poratnih okolnosti u kojima je privatizacija započela i u kojima je centralizam vlasti vrlo nazočan.⁸

Niska razina interesa građana za privatizaciju posebice je prisutna u njihovoj nezainteresiranosti za rad ključnih tijela u provođenju privatizacije. Za rad Hrvatskog fonda za privatizaciju nema interesa čak 43 posto ispitanika, a samo ih je 22,4 posto zainteresiranih. Slično je stanje interesa i za rad Ministarstva privatizacije (42,4 posto ispitanika to ne zanima, a 27,6 posto zanima). Na lokalnoj razini (privatizacija vašeg poduzeća) također interes nije bitno drukčiji: 38,2 posto nema interesa, 29,7 posto je zainteresiranih, a 16,1 posto ih nije čulo za tu temu). Najviše interesa pobuđuju *nepravilnosti u privatizaciji* (čak kod 54,2 posto ispitanika) što može biti posljedica početnih pogrešaka i naviknutosti na njih, ali i potreba za traženjem krivca za sve što se događa na socijalno-političkoj sceni. Tablica 2. pokazuje kakav je interes i za druge teme/subjekte u privatizaciji.

Tablica 2.
 Interes za teme/subjekte u
 privatizaciji

	Uopće me ne zanima	Ne za- nima me	Ni jedno ni drugo	Zani- ma me	Jako me za- nima	Nisam čuo za tu temu	Bez odgo- vora
	1	2	3	4	5		
1. Rad Hrvatskog fonda za privatizaciju	27,0	16,0	26,2	12,0	10,4	8,5	0,0
2. Rad nadzornih odbora raznih poduzeća	29,2	16,1	21,5	13,1	11,3	8,6	0,3
3. Rad Zagrebačke burze	36,7	10,1	17,2	9,8	8,3	8,5	0,5
4. Rad Ministarstva privatizacije	25,9	16,5	22,0	14,5	13,1	7,7	0,4
5. Kuponska/masovna privatizacija	30,9	17,6	22,4	10,7	11,3	6,8	0,4
6. Nepravilnosti u privatizaciji	15,2	8,6	16,0	15,7	38,5	5,7	0,4
7. Rad privatnih investicijskih fondova	29,1	17,6	20,4	10,0	13,6	8,6	0,8
8. Privatizacija vašega poduzeća	30,3	7,9	13,7	8,5	21,2	16,1	2,4
9. Poslovno ponašanje novih vlasnika pod.	21,4	10,5	20,8	14,5	24,2	8,1	0,6
10. Preuzimanja poduzeća	24,9	11,6	18,2	13,6	23,6	7,4	0,8

Izobrazba i percepcija privatizacije

Korak dublje u bistranju odnosa javnosti prema privatizaciji učinit ćemo dovođenjem u odnos varijabla *izobrazba* (pitanje 41) i *ocjena rezultata privatizacije* (pitanje 3). Tablica 3. pokazuje da je postotak onih koji “ne mogu ocijeniti i ne znaju” o rezultatima privatizacije to veći što je izobrazba niža (stupac 5). Nezadovoljstvo privatizacijom (donekle i sasvim, stupci 3 i 4) raste što je naobrazba veća: od 9,1

posto bez O.Š., 49,2 s nezavršenom O.Š., 54,9 posto s potpunom O.Š., 65 posto sa zanatima, 74,2 posto s četverogodišnjom S.Š., 74 posto s višom školom, do čak 76 posto s fakultetskim i višim stupnjevima izobrazbe. Na drugoj, pak, strani zadovoljstvo privatizacijom (sasvim i donekle, stupci 1 i 2) ne pokazuje utjecaj visine izobrazbe na stavove ispitanika, ono je slabo izraženo i ne prelazi jednu petinu ispitanika. Pogledamo li aritmetičku sredinu za stupce 1 - 4 (x 1-4), vidimo da osim najmanje skupine bez škole, sve ostale skupine imaju podjednaku aritmetičku sredinu koja se jako približava ocjeni "sasvim je nezadovoljavajuće".

Tablica 3.
 Izobrazba i ocjena rezultata
 privatizacije

Postignuti stupanj izobrazbe	Ocjena rezultata privatizacije (%)					
	1	2	3	4	5	x (1-4)
1. Bez škole	9,1	9,1	0,0	9,1	72,7	2,33
2. Nepotpuna O.Š.	1,5	10,4	14,9	34,3	38,8	3,34
3. Potpuna O.Š.	2,7	17,1	16,2	38,7	25,2	3,21
4. KV ili VKV (zanat)	1,9	17,5	20,8	44,2	15,6	3,26
5. Četverogodišnja S.Š.	1,2	16,9	23,4	50,8	7,6	3,34
6. Viša škola	0,0	17,6	29,0	45,0	8,4	3,30
7. Fakultet, mr., dr.	1,0	20,0	17,3	58,7	2,9	3,37

Napomena: 1 = sasvim je zadovoljavajuća, 2 = donekle je zadovoljavajuća, 3 = donekle je nezadovoljavajuća, 4 = sasvim je nezadovoljavajuća, 5 = ne znam, ne mogu ocijeniti. X = aritmetička sredina

Što je u tim rezultatima privatizacije bitno razlikuje se od pojedinca do pojedinca, ovisno o njegovu socijalnom položaju, njegovim aspiracijama, ali i shvaćanju smisla cijelog procesa privatizacije. Pogledajmo kako ispitanici ocjenjuju poželjnost i ostvarenost nekih od ponuđenih ciljeva. Dva su kriterija odabira četiri cilja: kriterij *socijalne sigurnosti* (cilj 1: očuvanje radnih mjesta; cilj 5: pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali) i kriterij *razvoja poduzetništva* (cilj 7: razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama; cilj 16: dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima).⁹ Poželjnost određenih ciljeva nije podudarna s njihovom ostvarenošću, što je vidljivo iz tablica 4. i 5.

Tablica 4.
 Poželjnost ciljeva
 privatizacije (%)

Poželjni ciljevi privatizacije	1	2	3	4	5	6
	Malo važno				Vrlo važno	Ne znam
1. Očuvanje radnih mjesta	1,6	1,3	4,5	13,4	78,6	0,6
2. Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali	1,2	2,1	8,0	18,2	69,3	0,8
3. Razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama	0,6	2,1	16,1	25,4	53,3	2,2
4. Dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima	1,4	2,0	10,6	21,6	63,0	1,1

Ciljevi privatizacije	Stupanj ostvarenosti pojedinog cilja					Ne znam
	1	2	3	4	5	
1. Očuvanje radnih mjesta	47,3	31,6	16,7	1,9	1,4	1,1
2. Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali	58,5	21,7	15,6	1,7	1,2	1,2
3. Razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama	31,2	30,7	27,8	5,6	2,2	2,5
4. Dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima	23,5	28,8	35,1	7,8	2,3	2,3

1 = ništa nije ostvareno

5 = u potpunosti je ostvareno

Iz zbroja stupaca 4 i 5 tablice 4. vidljiva je najviša poželjnost prvog cilja socijalne sigurnosti (cilj 1 – 92 posto, cilj 2 – 87,5 posto), što ne znači da nisu poželjni i poduzetničko-razvojni ciljevi (cilj 3 – 78,7 posto, cilj 4 – 84,6 posto). No, viđenje njihove ostvarenosti je zabrinjavajuće. To pokazuje zbroj stupaca 4 i 5 u tablici 5: cilj 1 je ostvaren za 3,3 posto ispitanika, cilj 2 za 2,9 posto, cilj 3 za njih 7,8 posto, a cilj 4 za 10,1 posto. Uočena razlika u viđenju ostvarenosti ciljeva pokazuje da javnost više zabrinjava socijalna strana privatizacije nego njezina poduzetničko razvojna dimenzija.

Utječe li na percepciju *poželjnih ciljeva privatizacije* stupanj naobrazbe? Može li se uočiti utjecaj naobrazbe na poželjnost poduzetničko-razvojnih ciljeva, ili je socijalna zbilja uglavnom opterećena egzistencijalnim problemima većinske populacije (tablice 6, 7, 8, 9)?

Stupanj naobrazbe	Cilj 1: Očuvanje radnih mjesta					
	1 Malo važno	2	3	4	5 Vrlo važno	X
1. Bez škole	0,0	0,0	9,1	27,3	67,6	4,54
2. Nepotpuna O.Š.	0,0	1,6	7,8	10,9	79,7	4,68
3. Potpuna O.Š.	0,0	0,0	2,7	15,5	81,8	4,79
4. KV ili VKV (zanat)	2,6	1,3	5,8	9,1	81,2	4,05
5. Četverogodišnja S.Š.	0,7	1,0	2,6	14,5	81,2	4,74
6. Viša škola	3,1	0,8	6,2	13,8	76,2	4,59
7. Fakultet, mr., dr.	4,9	4,9	6,8	12,6	70,9	4,39

Tablica 5.

Ostvarenost ciljeva privatizacije (%)

Tablica 6.

Naobrazba i poželjnost prvog cilja

Tablica 7.
 Naobrazba i poželjnost
 drugog cilja

Stupanj naobrazbe	Cilj 2: Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali					
	1 Malo važno	2	3	4	5 Vrlo važno	X
1. Bez škole	0,0	0,0	27,3	18,2	54,5	4,27
2. Nepotpuna O.Š.	0,0	0,0	9,4	17,2	73,4	4,64
3. Potpuna O.Š.	0,0	0,9	2,7	21,8	74,5	4,70
4. KV ili VKV (zanat)	2,6	1,3	5,3	19,7	71,1	4,55
5. Četverogodišnja S.Š.	0,7	1,4	8,6	18,9	70,3	4,56
6. Viša škola	1,6	3,1	7,9	17,3	70,1	4,51
7. Fakultet, mr., dr.	2,9	7,7	12,5	13,5	63,5	4,26

Tablica 8.
 Naobrazba i poželjnost
 trećeg cilja

Stupanj naobrazbe	Cilj 3: Razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama					
	1 Malo važno	2	3	4	5 Vrlo važno	X
1. Bez škole	0,0	0,0	50,0	40,0	10,0	3,60
2. Nepotpuna O.Š.	0,0	1,8	21,1	28,1	49,1	4,24
3. Potpuna O.Š.	1,0	2,9	25,2	20,4	50,5	4,16
4. KV ili VKV (zanat)	0,6	2,6	14,9	24,7	57,1	4,35
5. Četverogodišnja S.Š.	0,7	1,4	14,6	28,1	55,2	4,35
6. Viša škola	0,4	2,3	17,2	21,9	58,6	4,36
7. Fakultet, mr., dr.	1,0	3,8	10,6	28,8	55,8	4,34

Tablica 9.
 Naobrazba i poželjnost
 četvrtog cilja

Stupanj naobrazbe	Cilj 4: Dolazak sposobnih ljudi na ključna mje- sta u poduzećima					
	1 Malo važno	2	3	4	5 Vrlo važno	X
1. Bez škole	0,0	0,0	36,4	45,5	18,2	3,81
2. Nepotpuna O.Š.	1,6	1,6	16,1	25,8	54,8	4,30
3. Potpuna O.Š.	0,0	2,8	9,3	25,0	63,0	4,48
4. KV ili VKV (zanat)	2,6	3,9	11,0	15,6	66,9	4,40
5. Četverogodišnja S.Š.	1,7	1,4	9,6	22,5	64,8	4,47
6. Viša škola	0,0	1,6	11,0	22,0	65,4	4,51
7. Fakultet, mr., dr.	1,9	1,9	9,6	21,2	65,4	4,46

Pređeni podaci sugeriraju zaključak o prioritetnijoj
 brizi za *socijalnu sigurnost i socijalnu pravednost*. Tablica 6.
 (stupci 4 i 5) pokazuje da je, bez obzira na naobrazbu, prvi
 cilj ("očuvanje radnih mjesta") visoko prihvaćen za sve ka-

tegorije naobrazbe (iznad 90 posto, osim fakultetski i više naobraženi 83,5 posto). To potvrđuje i vrlo visoka aritmetička sredina kod svih skupina. Drugi je cilj (“pravedna raspodjela...”) nešto nižeg prioriteta, iako se i on kreće oko 90 posto poželjnosti (osim kod malobrojne skupine bez naobrazbe (72,7 posto) i skupine visoko naobraženih (77 posto). Aritmetička sredina je vrlo visoka kod svih skupina (tablica 7). Treći se cilj (“razvoj tržišnog gospodarstva...”) približava 80 posto poželjnosti za većinu, osim za malobrojnu skupinu bez naobrazbe koja je na 50 posto poželjnosti. Aritmetička sredina je kod svih skupina, izuzevši prvu, iznad 4. (tablica 8). Iz tablice 9. vidljivo je da se četvrti cilj (“dolazak sposobnih ljudi...”) kreće za većinu iznad 85 posto poželjnosti, osim za najniže naobražene skupine (1. skupina 63,7 posto, 2. skupina 80,6 posto). To je potvrđeno i u vrijednostima aritmetičkih sredina.

Kako je riječ o relativno malim razlikama u visokom prihvaćanju poželjnih ciljeva, unatoč razlici u naobrazbi ispitanika (osim najmanje skupine bez naobrazbe), zaključit ćemo da naobrazba nije odlučujući čimbenik u prihvaćanju poželjnih ciljeva privatizacije.

Promjena vlasnika – prva je i za javnost vrlo bitna posljedica privatizacije. Tko bi trebao imati, po mišljenju javnosti, tu povlasticu, ali i pravo te postati vlasnikom do jučer društvenog (tj. državnog) vlasništva? Je li država najpoželjniji vlasnik, ili su to stranci, banke, ..., ili treba sve podijeliti radnicima? Da je to vrlo teško pitanje, pokazuje čak 37 posto ispitanika odgovorom “ne znam, ne mogu ocijeniti”. Samo ih 16 posto misli da radnici trebaju postati vlasnicima, a radnici i menadžeri zajedno 22,2 posto ispitanika. Državi povjerenje daje samo 4,9 posto, a bankama 0,8 posto. Velikim hrvatskim poduzetnicima vjeruje samo 1,2 posto ispitanika (tablica 10).

1. Zaposleni radnici	16,0
2. Zaposleni radnici i menadžeri poduzeća	22,2
3. Menadžerska ekipa poduzeća	9,2
4. Netko od lokalnih poduzetnika	2,5
5. Netko od velikih hrvatskih poduzetnika	1,2
6. Neka od domaćih banaka	0,8
7. Država/državni fondovi	4,9
8. Inozemni vlasnik	2,8
9. Investicijski fondovi	0,7
10. Ne znam, ne mogu ocijeniti	37,0
11. Bez odgovora	2,8

Tablica 10.
Poželjni vlasnik poduzeća (%)

Pokušajmo ponovno potražiti utjecaj naobrazbe ispitanika na njihovu orijentaciju u traženju poželjnih vlasnika. Prevladava li kod toga briga za socijalnu sigurnost ili za razvojnu strategiju, sugeriraju nam odgovor podaci iz tablice 11.

Tablica 11.
 Naobrazba i poželjni vlasnici

Naobrazba	P o ž e l j n i v l a s n i c i									
	Zaposleni radnici	Radnici i menadžeri	Menadžerski tim	Lokalni poduzetnici	Veliki hrvatski poduzetnici	Domaće banke	Država	Inozemni vlasnik	Investicijski fondovi	Ne znam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I.	9,1	0,0	0,0	0,0	9,1	0,0	0,0	0,0	0,0	81,8
II	14,3	6,3	1,6	3,2	0,0	3,2	4,8	4,8	0,0	61,9
III	18,9	13,2	4,7	1,9	2,8	0,9	3,8	1,9	0,9	50,9
IV	18,0	22,0	6,7	4,0	0,7	0,7	8,0	2,7	0,0	37,3
V	18,8	24,4	11,0	3,2	1,2	0,5	4,9	3,4	1,2	31,5
VI	10,0	30,8	13,1	1,5	1,5	0,8	5,4	1,5	0,8	34,6
VII	11,9	30,7	13,9	0,0	0,0	1,0	3,0	3,0	0,0	36,6

Naobrazba: I = bez škole, II = nepotpuna O.Š., III = potpuna O.Š., IV = KV ili VKV (zanat), V = četverogodišnja S.Š., VI = viša škola, VII = fakultet, mr. ili dr.

Uočljivo je da je nedoumica u svezi s *poželjnim vlasnicima* veća kod niže naobraženih (iznimka su ispitanici s četverogodišnjom S.Š., stupac 10). Povjerenje u državu i sve što je uz nju vezano (banke, investicijski fondovi) je nisko bez obzira na stupanj naobrazbe (stupci 7, 6, 9). Ipak postoji znakovita razlika glede povjerenja u menadžere. Stupac 3 pokazuje da povjerenje u menadžersku ekipu raste s porastom naobrazbe. Također je taj pokazatelj uočljiv i u stupcu 2 (povjerenje u radnike i menadžere zajedno). Lokalni poduzetnici, kao ni veliki hrvatski poduzetnici, ne dobivaju značajno povjerenje kao poželjni vlasnici ni od jedne izobrazbene skupine. Još se može uočiti bliskost stavova skupina VI. i VII. te donekle IV. i V. u stavovima prema vlasnicima radnicima, radnicima i menadžerima, menadžerskim ekipama te u nedoumici o tome (stupci 1, 2, 3, 10).

Iz prikazanog je moguće nazreti utjecaj naobrazbe na porast prihvaćanja razvojne uloge menadžera, kao i na smanjivanje nedoumice o poželjnim vlasnicima.

Povjerenje, posebice povjerenje u institucije države, osobito je važno i za političku i socijalnu stabilnost i za gospodarski razvoj svakog društva. Koliko je u hrvatskom društvu povjerenje u institucije sustava, posebice one koje nose proces privatizacije?

Tablica 12.
Povjerenje u institucije sustava

Institucije	vrlo malo	malo	osrednje	veliko	vrlo veliko	ne znam	Rang 4+5
	1	2	3	4	5	6	7
1. Vojska	3,8	6,2	22,3	26,5	40,4	0,9	66,9 (1)
2. Znanstvene institucije	2,1	6,4	31,3	29,8	29,0	1,5	58,8 (2)
3. Vlada RH	19,8	23,1	30,8	16,6	9,4	0,5	26,0 (5)
4. Pravni sustav	14,6	24,4	35,3	16,7	8,8	0,5	25,5 (7)
5. Ministarstvo privatizac	29,2	28,8	27,2	8,8	5,3	0,8	14,1 (12)
6. Televizija	27,9	27,3	27,3	11,6	5,5	0,5	17,1 (11)
7. Hrvatski fond za priv	27,7	29,0	29,4	7,9	4,6	1,5	12,5 (13)
8. Tisak/novine	13,6	22,8	40,3	17,3	5,2	0,9	22,5 (9)
9. Hrvatski drž. sabor	15,2	22,4	36,2	16,4	9,2	0,7	25,6 (6)
10. Policija	9,4	12,8	32,3	25,6	19,6	0,4	45,2 (3)
11. Ministarstvo financija	18,3	26,4	35,1	12,3	6,5	1,5	18,8 (10)
12. Domaće banke	16,9	26,3	33,1	16,1	6,8	0,9	22,9 (8)
13. Predsjednik RH	19,0	14,4	28,2	16,7	21,0	0,8	37,7 (4)

U iskazivanju povjerenja prema državnim institucijama na skali od 1 (vrlo malo) do 5 (vrlo veliko) bilo je vrlo malo onih koji se nisu znali izjasniti (stupac 6). Natpolovično povjerenje (stupci 4 + 5, rang stupac 7) dobile su samo dvije institucije, vojska (66,9 posto) i znanstvene institucije (58,8 posto). Tri najslabije rangirane institucije su dobile vrlo nizak postotak povjerenja: televizija 17,1 posto, Ministarstvo privatizacije 14,1 posto, Hrvatski fond za privatizaciju 12,5 posto. Također treba primijetiti da se oko trećine ispitanika opredjeljuje za ocjenu 3 (ni malo ni veliko povjerenje) kod gotovo svih institucija, izuzevši vojsku (stupac 3).

Pogledajmo utječe li *visina naobrazbe* na stupanj povjerenja prema nekim institucijama. Od trinaest ponuđenih u tablici 12. odabrali smo četiri koje se usko vezuju uz privatizaciju: Ministarstvo privatizacije, Hrvatski fond za privatizaciju, Ministarstvo financija, pravni sustav. Tablice

koje slijede (14, 15, 16, 17) pokazuju velike razlike između visine naobrazbe i stupnja povjerenja.

Tablica 13. pokazuje obrnuto proporcionalan odnos naobrazbe i povjerenja: povjerenje u Ministarstvo privatizacije izrazito slabi s rastom naobrazbe. To je vidljivo i iz postotaka i iz aritmetičke sredine (X).

Tablica 13.
 Naobrazba i povjerenje u
 Ministarstvo privatizacije

Stupanj naobrazbe	Povjerenje u Ministarstvo privatizacije					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Bez škole	0,0	18,2	18,2	27,3	36,4	3,81
2. Nepotpuna O.Š.	7,7	20,0	29,2	23,1	20,0	3,27
3. Potpuna O.Š.	20,2	20,2	38,5	13,8	7,3	2,67
4. KV ili VKV (zanat)	29,2	26,0	29,9	8,4	6,5	2,37
5. Četverogodišnja S.Š.	31,3	33,9	24,6	7,2	3,1	2,16
6. Viša škola	36,2	31,5	25,4	5,4	1,5	2,04
7. Fakultet, mr., dr.	40,8	26,2	26,2	3,9	2,9	2,01

Tablica 14. također pokazuje obrnuto proporcionalan odnos naobrazbe i povjerenja: u Hrvatski fond za privatizaciju imaju najmanje povjerenja najnaobraženiji.

Tablica 14.
 Naobrazba i povjerenje u
 Hrvatski fond za privatizaciju

Stupanj naobrazbe	Povjerenje u HFP					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Bez škole	0,0	18,2	27,3	9,1	45,5	3,81
2. Nepotpuna O.Š.	6,1	22,7	36,4	19,7	15,2	3,15
3. Potpuna O.Š.	18,3	22,9	39,4	13,8	5,5	2,65
4. KV ili VKV (zanat)	31,2	28,6	25,3	10,4	4,5	2,28
5. Četverogodišnja S.Š.	30,4	30,9	29,7	5,8	3,1	2,20
6. Viša škola	29,9	37,0	26,0	6,3	0,8	2,11
7. Fakultet, mr., dr.	39,8	27,2	28,2	1,0	0,1	2,01

Niti povjerenje u Ministarstvo financija nije značajno veće od prethodna dva slučaja. Tablica 15. ponovno ukazuje na utjecaj naobrazbe u slabljenju povjerenja.

Tablica 15.
 Naobrazba i povjerenje u
 Ministarstvo financija

Stupanj naobrazbe	Povjerenje u Ministarstvo financija					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Bez škole	0,0	18,2	18,2	18,2	45,5	3,90
2. Nepotpuna O.Š.	4,6	13,8	40,0	21,5	20,0	3,66
3. Potpuna O.Š.	13,2	17,0	41,5	21,7	6,6	2,91
4. KV ili VKV (zanat)	19,0	25,5	39,2	11,8	4,6	2,57
5. Četverogodišnja S.Š.	21,8	28,9	32,1	11,7	5,5	2,50
6. Viša škola	20,2	31,0	37,2	9,3	2,3	2,42
7. Fakultet, mr., dr.	19,6	33,3	35,3	4,9	6,9	2,46

Pravni sustav također ne uživa značajno povjerenje kod ispitanika s višom naobrazbom (tablica 16.).

Antun Šundalić
**Privatizacijski novum –
obećavajuća ili neizvjesna
sudbina većine**

Stupanj naobrazbe	Povjerenje u pravni sustav					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Bez škole	0,0	0,0	27,3	27,3	45,5	4,18
2. Nepotpuna O.Š.	7,5	6,0	29,9	34,3	22,4	3,58
3. Potpuna O.Š.	7,2	18,9	36,0	26,1	11,7	3,16
4. KV ili VKV (zanat)	18,2	17,5	34,4	21,4	8,4	2,84
5. Četverogodišnja S.Š.	16,5	27,9	36,5	11,7	7,4	2,65
6. Viša škola	14,6	31,5	36,9	12,3	4,6	2,60
7. Fakultet, mr., dr.	16,7	30,4	35,3	12,7	4,9	2,58

Tablica 16.
Naobrazba i povjerenje u pravni sustav

Prethodna analiza upućuje na zaključak kako je povjerenje u institucije koje se vezuju uz proces privatizacije *slabije što je naobrazba viša*. No, znakovit je i relativno visok postotak kolebljivih (stupac 3, između 25 i 37 posto, izuzevši malobrojne skupine “bez škole”), tj. onih koji i imaju i nemaju povjerenja u navedene institucije. To može biti posljedicom slabe informiranosti o tijeku privatizacije, a onda i pomanjkanje interesa za tu problematiku (vidi tablicu 2).

Radni status i percepcija privatizacije

Tijek privatizacije kao i njezine učinke ne doživljava cijela javnost na isti način. Prethodnim smo poglavljem pokazali da su te razlike izvedive već iz razlika u naobrazbi. Sada ćemo analizirati utjecaj neovisne varijable *radni status* (pitanje 44) na iste ovisne varijable kao u prethodnom poglavlju.

Struktura ispitanika prema radnom statusu je sljedeća (tablica 17):

1. Umirovljenik	25,4 %
2. Kućanica	6,2 %
3. Nezaposlen	11,5 %
4. Poljoprivrednik	2,0 %
5. Radnik	18,4 %
6. Službenik	15,1 %
7. Stručnjak	7,6 %
8. Poslodavac, vlasnik obrta/poduzeća	5,3 %
9. Ostalo	8,4 %
10. Bez odgovora	0,2 %

Tablica 17.
Radni status ispitanika (%)

Dovedemo li u odnos radni status i *ocjenu dosadašnjih rezultata privatizacije* (pitanje 3), uočavamo iz stupaca 1 (sasvim zadovoljavajuće) i 4 (sasvim nezadovoljavajuće) kod svih (bez obzira na radni status) zanemariv broj sasvim zadovoljnih i *visok postotak krajnje nezadovoljnih*. Najnezadovoljniji su stručnjaci (57,9 posto), radnici (52,7 posto), poslodavci (50,9 posto) i umirovljenici (48 posto). Nezadovoljstvo stručnjaka moguće je tumačiti njihovom nedovoljnom uključenosti u tijek privatizacije, radnici svoje nezadovoljstvo mogu temeljiti na nesigurnosti radnog mjesta i plaće; umirovljenici na zakinutim mirovinama, ali što je to loše vlasnicima poduzeća i poslodavcima (jesu li njihove zgrtačke ambicije veće od onih koje im država dopušta)? Kućanicama se najteže izjasniti te ih 40,3 posto ne može ocijeniti rezultate privatizacije. (tablica 18)

Tablica 18.
Radni status i ocjena rezultata
privatizacije

Radni status	Ocjena rezultata privatizacije				
	1	2	3	4	5
1. Umirovljenik	2,4	13,0	16,5	48,0	20,1
2. Kućanica	1,6	22,6	17,7	17,7	40,3
3. Nezaposlen	1,8	13,2	21,9	47,4	15,8
4. Poljoprivrednik	5,0	20,0	15,0	40,0	20,0
5. Radnik	1,1	17,9	22,8	52,7	5,4
6. Službenik	0,7	23,2	25,2	46,4	4,6
7. Stručnjak	0,0	17,1	21,1	57,9	3,9
8. Poslodavac, vlasnik poduzeća	1,9	18,9	24,5	50,9	3,8
9. Ostalo	0,0	13,1	31,0	41,7	14,3

Napomena: 1 = sasvim je zadovoljavajuće, 2 = donekle je zadovoljavajuće, 3 = donekle je nezadovoljavajuće, 4 = sasvim je nezadovoljavajuće, 5 = ne znam, ne mogu ocijeniti

Uvjetuje li radni status *poželjnost određenih ciljeva privatizacije*? Odgovor ćemo na ovo pitanje potražiti dovođenjem u odnos četiri poželjna cilja (iz pitanja 8, vidi tablicu 5) s radnim statusom.

Tablica 19. pokazuje da je *očuvanje radnih mjesta* vrlo važan cilj za većinu ispitanika, bez obzira na različit radni status (to pokazuje podjednako visoka aritmetička sredina kod svih skupina). Dok se u stupcu 5 malo izdvajaju poljoprivrednici (“samo” ih je 70,0 posto), u stupcu 1 ima “čak” 7,5 posto poslodavaca i poduzetnika što sugerira na njihovu neugroženost “otkazima”. Ipak prevladava uvjerenje da je očuvanje radnih mjesta za sve jednako važno, tj svi uvažavaju *kriterij socijalne sigurnosti*.

Radni status	Prvi cilj: očuvanje radnih mjesta					
	1 malo je važno	2	3	4	5 vrlo je važno	X
1. Umirovljenik	0,4	0,0	3,6	12,0	84,1	4,79
2. Kućanica	0,0	1,7	13,3	5,0	80,0	4,63
3. Nezaposlen	2,6	2,6	1,8	14,9	78,1	4,63
4. Poljoprivrednik	0,0	0,0	10,0	20,0	70,0	4,60
5. Radnik	1,1	1,6	2,2	13,6	81,5	4,72
6. Službenik	0,7	1,3	6,0	16,6	75,5	4,64
7. Stručnjak	3,9	1,3	3,9	15,8	75,0	4,56
8. Poslodavac, vlasnik poduzeća	7,5	5,7	5,7	3,8	77,4	4,37
9. Ostalo	2,4	0,0	4,8	19,0	73,8	4,61

Tablica 19.
Radni status i poželjnost prvog cilja

Pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali vrlo je važan cilj za sve, iako je nešto slabiji u odnosu na očuvanje radnih mjesta (prvi cilj). To pokazuje stupac 5, kao i stupac aritmetičkih sredina (tablica 20) u kojima također vidimo da su najniže vrijednosti kod poduzetnika (54,7 posto, X = 4,05) i stručnjaka (64 posto), što možemo tumačiti njihovom angažiranošću sada, a ne u prošlom sustavu iz kojega bi se trebalo pravedno dijeliti preuzeto bogatstvo. Znakovit je i najviši postotak kod poljoprivrednika (85 posto) koji su uvijek, pa i sada, bili usmjereni na vlastiti rad, prirodu i socijalno vrednovanje tog rada.

Radni status	Drugi cilj: pravedna raspodjela bogatstva na one koji su ga stvarali					
	1 malo je važno	2	3	4	5 vrlo je važno	X
1. Umirovljenik	0,4	1,6	4,8	15,7	77,4	4,68
2. Kućanica	0,0	1,7	6,7	23,3	68,3	4,28
3. Nezaposlen	0,9	0,9	8,0	19,5	70,8	4,58
4. Poljoprivrednik	0,0	0,0	5,0	10,8	85,0	4,80
5. Radnik	0,5	0,0	10,9	16,4	72,1	4,59
6. Službenik	0,7	4,0	9,3	19,2	66,9	4,47
7. Stručnjak	1,3	5,3	10,7	18,7	64,0	4,38
8. Poslodavac, vlasnik poduzeća	9,4	5,7	9,4	20,8	54,7	4,05
9. Ostalo	2,4	2,4	7,1	25,0	63,1	4,44

Tablica 20.
Radni status i poželjnost drugog cilja

Tablica 21. pokazuje da je treći cilj – *razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama* – koji se zasniva na

vrednovanju *poduzetničko-razvojnog kriterija*, u odnosu na prva dva manje poželjan. I ovdje su relativno visoki postoci poželjnosti, no oni su raspršeni od ocjena 3 do 5 (stupci 3, 4, 5). Stupac 5 pokazuje da su poljoprivrednici najskloniji tržišnom gospodarstvu (77,8 posto). Njima najbliži su poslodavci i poduzetnici (66 posto). Radnici su polovično zainteresirani za tržište (48,6 posto), što može biti posljedicom lošeg iskustva prvih godina tijeka privatizacije.

Tablica 21.
 Radni status i poželjnost
 trećeg cilja

Radni status	Treći cilj: razvoj tržišnog gospodarstva kao u zapadnim zemljama					
	1 malo je važno	2	3	4	5 vrlo je važno	X
1. Umirovljenik	0,8	2,1	20,0	22,9	54,2	4,27
2. Kućanica	0,0	5,5	29,1	27,3	38,2	3,98
3. Nezaposlen	0,0	1,7	14,8	26,1	57,4	4,39
4. Poljoprivrednik	0,0	0,0	5,6	16,7	77,8	4,72
5. Radnik	1,1	2,7	19,7	27,9	48,6	4,20
6. Službenik	0,0	0,7	12,6	28,5	58,3	4,44
7. Stručnjak	1,3	3,9	10,5	28,9	55,3	4,32
8. Poslodavac, vlasnik poduzeća	0,0	0,0	11,3	22,6	66,0	4,54
9. Ostalo	1,2	2,4	10,8	27,7	57,8	4,38

Četvrti je cilj – *dolazak sposobnih ljudi na ključna radna mjesta* – prema stupcu 5, kao i prema vrijednostima X, (tablica 22) nešto poželjniji od trećeg, ali ipak slabije poželjan u odnosu na prva dva cilja. Najviše povjerenja u sposobne ljude imaju umirovljenici (68,1 posto), potom stručnjaci (65,8 posto), nezaposleni (65,2 posto) i radnici (64,1 posto). Najniži je postotak u stupcu 5 kod poljoprivrednika (50 posto), što može biti izraz iskustva njihove profesije da ne ovisi sve o čovjeku.

Tablica 22.
 Radni status i poželjnost
 četvrtog cilja

Radni status	Četvrti cilj: dolazak sposobnih ljudi na ključna mjesta u poduzećima					
	1 malo je važno	2	3	4	5 vrlo je važno	X
1. Umirovljenik	0,8	3,2	7,7	20,2	68,1	4,51
2. Kućanica	0,0	0,0	19,0	20,7	60,3	4,41
3. Nezaposlen	2,6	0,9	9,6	21,7	65,2	4,46
4. Poljoprivrednik	0,0	0,0	15,0	35,0	50,0	4,35
5. Radnik	0,0	1,7	11,6	22,7	64,1	4,49
6. Službenik	1,3	2,0	11,3	22,0	63,3	4,44
7. Stručnjak	3,9	1,3	10,5	18,4	65,8	4,40
8. Poslodavac, vlasnik poduzeća	1,9	1,9	11,3	24,5	60,4	4,39
9. Ostalo	3,6	3,6	10,7	25,0	57,1	4,16

Distribucija frekvencija u prethodne četiri tablice pokazuje da je stvarnost više zaokupljena socijalnom nego razvojnom problematikom. Javnost svakodnevno osjeća upravo socijalne probleme, a teme se razvoja ostavljaju političarima i ekspertima. Uz to, razvoj je nešto što će se tek zbiti, dok su nezaposlenost, nizak standard, nesigurne plaće i mirovine – svakodnevnica.

Kakva je vizija poželjnih i prihvatljivih novih vlasnika pokazali smo u tablici 10. Ako podijelimo uzorak prema radnom statusu, slika se znatno mijenja. Tablica 23. pokazuje da je kod pet statusnih skupina (I, II, III, IV, IX) najzastupljeniji odgovor “ne znam, ne mogu ocijeniti” (stupac 10). U skupini V. (radnik) prevladavaju odgovori “zaposleni radnici” (26,5 posto) i “radnici i menadžeri” (28,2 posto). U skupini VIII (poslodavac/vlasnik poduzeća) prevladavaju odgovori “radnici i menadžeri” (25,5 posto) i “menadžerska ekipa” (21,6 posto). Skupina VI. (službenici) najviše vjeruje kombinaciji “radnici i menadžeri” (33,1 posto), kao i stručnjaci (VII, 31,6 posto). Ovakvi postoci sugeriraju zaključak da je povjerenje ipak najveće u one koji su neposredno vezani uz proizvodnju. U državu kao vlasnika vjeruju najviše službenici (10,1 posto), što je opravdano njihovim radnim položajem. Domaće banke, kao ni poduzetnici ne uživaju očekivano povjerenje.

P o ž e l j n i v l a s n i c i

Radni status	Zaposleni radnici	Radnici i menadžeri	Menadžerska ekipa	Lokalni poduzetnici	Veliki hrvatski poduzetnici	Domaće banke	Država	Inozemni vlasnik	Investicijski fondovi	Ne znam
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	15,8	13,0	7,7	1,6	2,0	0,8	3,6	1,6	0,8	53,0
II	8,5	10,2	3,4	1,7	0,0	1,7	1,7	6,8	0,0	66,1
III	9,1	24,5	3,6	0,9	0,9	0,9	0,9	2,7	0,9	55,5
IV	23,5	17,6	11,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,9	41,2
V	26,5	28,2	11,0	3,9	1,7	1,1	7,7	2,8	0,6	16,6
VI	16,9	33,1	11,5	3,4	1,4	0,0	10,1	2,0	0,7	20,9
VII	15,8	31,6	17,1	0,0	0,0	0,0	6,6	3,9	1,3	23,7
VIII	17,6	25,5	21,6	9,8	0,0	2,0	2,0	3,9	0,0	17,6
IX	9,5	20,2	4,8	2,4	1,2	1,2	3,6	4,8	0,0	52,4

Napomena: Radni status: I = umirovljenik, II = kućanica, III = nezaposlen, IV = poljoprivrednik, V = radnik, VI = službenik, VII = stručnjak, VIII = poslodavac, vlasnik obrta/poduzeća, IX = ostalo

Tablica 23.

Radni status i poželjni vlasnici

Povjerenje javnosti u institucije sustava je relativno nisko (vidi tablicu 12), a posebice je nisko u odnosu na institucije koje nose proces privatizacije: Ministarstvo privatizacije, Hrvatski fond za privatizaciju, Ministarstvo financija, pravni sustav (vidi tablice 13, 14, 15, 16). Pogledajmo koliko je povjerenje prema istim institucijama uvjetovano *radnim statusom*.

Radni status ima utjecaja na *povjerenje u Ministarstvo privatizacije* (tablica 24). Osim poljoprivrednika i kućanica, koji svoj radni status ne vežu uz Ministarstvo privatizacije, svi ostali iskazuju vrlo malo (1) ili malo (2) povjerenje u ovo ministarstvo (stupci 1 i 2). Tu prednjače, prema stupcu 1 i stupcu 5, stručnjaci (46,1 i 0,0 posto, $X = 1,85$), službenici (32,7 i 3,3 posto, $X = 2,20$), nezaposleni (31,6 i 3,5 posto, $X = 2,21$) i umirovljenici (29,8 i 7,1 posto, $X = 2,34$).

Tablica 24.
 Radni status i povjerenje
 prema Ministarstvu privatizacije

Radni status	Povjerenje prema Ministarstvu privatizacije					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Umirovljenik	29,8	29,8	24,2	9,1	7,1	2,34
2. Kućanica	16,4	14,8	39,3	14,8	14,8	2,96
3. Nezaposlen	31,6	30,7	25,4	8,8	3,5	2,21
4. Poljoprivrednik	15,8	10,5	57,9	0,0	15,8	2,89
5. Radnik	25,0	27,7	31,5	12,0	3,8	2,41
6. Službenik	32,7	29,3	26,0	8,7	3,3	2,20
7. Stručnjak	46,1	27,6	21,1	5,3	0,0	1,85
8. Poslodavac/vlasnik poduzeća	28,3	43,4	22,6	1,9	3,8	2,09
9. Ostalo	26,5	33,7	26,5	7,2	6,0	2,32

Povjerenje u *Hrvatski fond za privatizaciju* je također nisko, ali i različito gledamo li radni status (Tablica 25). Najveća je kolebljivost (ocjena 3) kod kućanica (43,5 posto) i poljoprivrednika (42,1 posto), ali i zbroj ocjena 4 (veliko) i 5 (vrlo veliko): 27,4 posto kod kućanica, 21 posto kod poljoprivrednika. Kod ostalih skupina prevladavaju ocjene 1 (vrlo malo) i 2 (malo). Tu su najnepovjerljiviji stručnjaci (73,6 posto, $X = 1,85$), i poslodavci/poduzetnici (69,2 posto, $X = 2,11$). Ostale se skupine izješnjavaju za nepovjerenje u rasponu između 55 i 58 posto.

Radni status	Povjerenje prema H F P					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Umirovljenik	26,8	32,4	25,2	7,6	8,0	2,37
2. Kućanica	12,9	16,1	43,5	17,7	9,7	2,95
3. Nezaposlen	32,5	23,7	32,5	7,0	4,4	2,27
4. Poljoprivrednik	15,8	21,1	42,1	10,5	10,5	2,78
5. Radnik	27,3	28,4	32,8	8,2	3,3	2,31
6. Službenik	27,4	30,8	30,8	8,2	2,7	2,28
7. Stručnjak	44,7	28,9	22,4	3,9	0,0	1,85
8. Poslodavac/vlasnik poduzeća	28,8	40,4	23,1	5,8	1,9	2,11
9. Ostalo	26,5	33,7	30,1	7,2	2,4	2,25

Antun Šundalić
**Privatizacijski novum –
obećavajuća ili neizvjesna
sudbina većine**

Tablica 25.
Radni status i povjerenje
prema HFP

Povjerenje prema Ministarstvu financija (tablica 26) ponovno je najniže u skupinama stručnjaka i poslodavca/poduzetnika (stupci 1 i 2, X). Ostale skupine ne izražavaju toliko nisko povjerenje, već se opredjeljuju za ocjenu “osrednje”, tako da se i vrijednosti X približavaju trojci. Kućanice su najbrojnije u ocjenama 3 (osrednje) i 4 (veliko), a poljoprivrednici u ocjeni “veliko” (4).

Radni status	Povjerenje prema Ministarstvu financija					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Umirovljenik	18,0	23,2	37,6	10,8	10,4	2,72
2. Kućanica	8,1	17,7	41,9	22,6	9,7	3,08
3. Nezaposlen	22,8	23,7	34,2	14,9	4,4	2,54
4. Poljoprivrednik	16,7	22,2	22,2	33,3	5,6	2,88
5. Radnik	17,2	29,4	33,9	12,8	6,7	2,62
6. Službenik	17,3	27,3	35,3	14,0	6,0	2,64
7. Stručnjak	24,0	33,3	34,7	6,7	1,3	2,28
8. Poslodavac/vlasnik poduzeća	24,5	30,2	35,8	3,8	5,7	2,35
9. Ostalo	18,1	34,9	34,9	9,6	2,4	2,43

Tablica 26.
Radni status i povjerenje
prema Ministarstvu financija

Povjerenje je u pravni sustav veće (tablica 27) u odnosu na prethodne tri institucije. To je vidljivo kod svih radno-statusnih skupina. Poslodavci/poduzetnici i stručnjaci ponovno su najmanje povjerljivi te daju ocjene 1 i 2 (52,8 posto, X = 2,50 poslodavci, 49,3 posto, X = 2,52 stručnjaci). Ocjena 3 (osrednje) je u većini skupina najzastupljenija

(to pokazuje i približavanje X trojci), posebice u kućanica. Poljoprivrednici su najbrojniji u ocjeni 4 (30 posto ima veliko povjerenje). Treba spomenuti skupinu umirovljenika koja nije izgubila potpuno povjerenje u pravni sustav (samo ih 32,6 posto daje ocjene 1 i 2).

Tablica 27.
 Radni status i povjerenje u
 pravni sustav

Radni status	Povjerenje u pravni sustav					
	1 vrlo malo	2	3	4	5 vrlo veliko	X
1. Umirovljenik	15,7	16,9	38,6	18,5	10,2	2,91
2. Kućanica	3,2	19,4	40,3	24,2	12,9	3,24
3. Nezaposlen	16,7	22,8	39,5	12,3	8,8	2,73
4. Poljoprivrednik	15,0	20,0	25,0	30,0	10,0	3,00
5. Radnik	14,7	25,0	31,0	17,4	12,0	2,86
6. Službenik	12,7	28,7	36,0	14,0	8,7	2,77
7. Stručnjak	20,0	29,3	30,7	18,7	1,3	2,52
8. Poslodavac/vlasni poduzeća	17,0	35,8	30,2	13,2	3,8	2,50
9. Ostalo	14,5	31,3	36,1	13,3	4,8	2,62

Prethodna analiza utjecaja radnog statusa na povjerenje prema institucijama sustava koje su neposredno vezane uz proces privatizacije pokazala je da je povjerenje prema Ministarstvu privatizacije i HFP niže nego u druge dvije institucije. Povjerenje je najniže kod poslodavaca, poduzetnika i stručnjaka. Na drugoj strani, kućanice i poljoprivrednici najblaži su kritičari državnih ustanova te su uglavnom osrednje ocjenjivali povjerenje. Treba napomenuti da se skupina nezaposlenih nije posebno izdvojila glede visine povjerenja u odnosu na ostale skupine. Osrednje je povjerenje ipak najfrekventnije među svim ispitanicima (oko jedne trećine), što sugerira zaključak da još uvijek postoji vjera u socijalnu pravdu kao ključnu brigu države za svoje građane.

Što se još u javnosti nazire o privatizaciji

Do sada korištena deskriptivna statistika (frekvencije odgovora i postoci) dala nam je uvid u manifestne elemente odnosa prema privatizaciji na cijelom uzorku kao i na stratumima (prema naobrazbi i radnom statusu). Neke od *latentnih dimenzija* otkrit će nam analiza glavnih komponenata na dva instrumenta: 1. percepciji socijalne pravednosti (pitanje 29), 2. percepciji važnosti razvojnih ciljeva RH (pitanje 36). Na tim je instrumentima tvrdnjama pridružena

Likertova skala te su uz primjenu komponentnog modela faktorske analize po Gutman-Kaiserovom kriteriju određivanja statistički značajnih dimenzija dobivene bazične solucije koje su transformirane primjenom Varimax rotacije u ortogonalne latentne pozicije.

Percepcija socijalne pravednosti

Socijalna pravednost je tema o kojoj se različito prosuđuje. Dok će oni koji obnašaju vlast zagovarati opravdanost socijalnih razlika, oni, pak, koji su statusno nisko tražit će ublažavanje socijalne nejednakosti; vlasnici poduzeća, hotela, banaka i sl. pravdat će svoje povlastice odgovornošću za brojne obitelji kojima daju plaće, radnici će tražiti potvrdu socijalne pravednosti u sigurnoj plaći i zajamčenom radnom mjestu. Te i slične razlike u svakom se društvu pokušavaju ublažiti kako bi se sačuvao socijalni mir i osigurale pretpostavke razvoja. Hrvatskom je društvu to posebno važno sada kad je tijekom privatizacije otvorio mogućnosti brzog bogaćenja nekih, ali i još bržeg siromašenja mnogih.

Kako javnost prosuđuje što je pravedno i dopušteno, a što nije, pokušat ćemo istražiti na ponuđenom instrumentu s 14 tvrdnji. Tvrđnje je moguće grupirati u one koje pokazuju *ostatke socijalističkog egalitarizma* (7, 8), koje pokazuju orijentaciju na *socijalnu ulogu države* (2, 4, 6), koje provjeravaju *javni moral* (3, 5, 11) te one koje potvrđuju *tržišno-liberalnu orijentaciju* (1, 9, 10, 12, 13, 14). Tvrđnjama je pridružena Likertova skala kojom je ispitanicima ponuđen izbor od 1 (“uopće se ne slažem”) do 5 (“potpuno se slažem”).

Tablica 28.
Percepcija socijalne pravednosti

Tvrđnje	Stupanj prihvaćenosti tvrdnji				
	1	2	3	4	5
1. Pravedno je da neki imaju više novca ili bogatstva od drugih, ali samo ako svi imaju jednake mogućnosti za zarađivanje	2,3	2,0	11,9	21,4	61,5
2. Svi ljudi trebaju dobiti što im treba, pa i uz raspodjelu novca onih koji ga imaju previše onima koji ga nemaju dovoljno	15,1	13,0	31,0	20,5	19,4
3. Varanje na porezu može se opravdati	58,4	15,5	13,8	5,8	5,8
4. Država svakome mora jamčiti minimalni životni standard	0,9	1,5	7,9	14,1	74,9
5. Primanje mita ne može se opravdati	17,2	5,0	8,2	8,7	60,0
6. Pravedno je ljudima s posebnim teškoćama (invalidi, kronični bolesnici i sl.) dodatno pomagati, da i oni imaju jednake mogućnosti za uspjeh u životu	0,1	0,5	7,7	16,3	74,7
7. Ljudi koji rade teške fizičke poslove trebali bi imati veće plaće od drugih	6,1	11,0	31,6	21,8	29,0
8. Čista je sreća biti pametniji i spretniji od drugih, pa zato takvi ljudi ne bi trebali imati veće plaće	36,4	18,8	29,9	6,5	7,6

Tvrđnje	Stupanj prihvaćenosti tvrdnji				
	1	2	3	4	5
9. Za zalaganje na poslu poticajne su samo velike razlike u plaći	10,1	10,4	32,5	23,9	21,7
10. Sasvim je u redu da poduzetnik ostvaruje dobru zaradu jer na kraju od toga svi imaju koristi	4,4	9,4	28,8	21,2	35,2
11. Zakone valja zaobići kad je to u našem interesu	54,6	17,2	16,6	4,6	6,5
12. Ljudi neće prihvatiti dodatnu odgovornost na poslu ako za to ne budu posebno plaćeni	4,1	7,6	21,4	24,1	41,7
13. Svako ima pravo zadržati ono što je stekao, iako će zbog toga neki ljudi biti bogatiji od drugih	4,1	4,9	17,7	20,9	51,6
14. Svatko ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu, makar zbog toga sva djeca neće ravnopravno krenuti u život	1,8	2,5	15,4	18,5	61,0

Tablica 28.
(nastavak)

Iz distribucija frekvencija čitamo da su najviše prihvaćene tvrdnje 6 (91 posto) i 4 (89 posto) kojima se od države očekuje *socijalna briga*, potom tvrdnje 1 (82,9 posto) i 14 (79,5 posto) kojima se izražava *tržišno-liberalna orijentacija*. Tu orijentaciju potvrđuje i prihvaćanje visoke zarade poduzetnika koja bi svima donijela boljitak (tvrdnja 10, 56,4 posto). Prijevara i nezakonito ponašanje nije prihvatljivo za većinu ispitanika (tvrdnju 3 ne prihvaća 73,9 posto, tvrdnju 11 – 71,8 posto), a primanje mita osuđuje njih 68,7 posto (5). To ide u prilog tezi da *moralnost* još uvijek nije strana javnosti. Pogledamo li kako su prihvaćene tvrdnje 7 i 8, koje simuliraju neke vrijednosti *socijalističkog egalitarizma*, vidimo da čak 50,8 posto ispitanika fizički rad stavlja ispred ostalih, dok u isto vrijeme njih 55,2 posto ne obezvrjeđuje intelekt i sposobnosti (8).

Uporabom multivarijantne statističke tehnike (faktor-ska analiza) na istom instrumentu otkrivamo nove dimenzije stavova ispitanika o socijalnoj pravednosti.

Varimax rotacijom ekstrahirana su četiri faktora. Prvi faktor sadrži četiri varijable (tvrdnje 3, 6, 4, 11), drugi tri (tvrdnje 2, 7, 8), treći dvije (tvrdnje 14, 13) i četvrti pet (tvrdnje 10, 1, 9, 5, 12). Svaki od ekstrahiranih faktora ima svojstvenu vrijednost prema G-K kriteriju veću od 1. Sva četiri faktora zajedno tumače 49,7 posto varijance (tablica 29).

Tablica 29.
Percepcija socijalne pravednosti, temeljna solucija

Faktor	Svojstvena vrijednost	% faktorske varijance	Ukupno % varijance
1.	2,37	16,9	16,9
2.	2,01	14,3	31,3
3.	1,54	11,0	42,2
4.	1,04	7,4	49,7

Prvi faktor objedinjuje četiri tvrdnje (tablica 30) koje na prvi pogled ne pokazuju smislenost međusobnog povezivanja. Tvrdnje 3 i 11 ukazuju na dimenziju *javnog morala*, ispitanici ne prihvaćaju varanje i zaobilaznje zakona poradi osobnih interesa. Tvrdnje, pak, 6 i 4 pokazuju potrebu brige za ljude s ograničenim sposobnostima (invalidi) i očekivanje državne brige za minimalni životni standard. Upravo ta očekivanja od *socijalne uloge države* potiču potrebu za poštenjem i zakonitim radnjama. Nemoralna se ponašanja ne podržavaju u uvjetima socijalne skrbi države za svoje građane. Faktor simulira životne situacije kojih su obilježja moralnost i odgovornost. Po tome faktor može dobiti ime – *uzajamna odgovornost građana i države*.

1. Varanje na porezu može se opravdati (3)	– .65
2. Pravedno je ljudima s posebnim teškoćama (invalidi, kronični bolesnici i sl.) dodatno pomagati, da i oni imaju jednake mogućnosti za uspjeh u životu (6)	.64
3. Država svakome mora jamčiti minimalni životni standard (4)	.62
4. Zakone valja zaobići kada je to u našem interesu (11)	– .60

Tablica 30.
 Faktor 1. Uzajamna
 odgovornost građana i države

Drugi faktor čine tri tvrdnje (tablica 31) koje svojim porukama jako podsjećaju na socijalistički pristup radu i vlasništvu. Tvrdnja 2 je za raspodjelu prema potrebama, tvrdnja 7 najviše vrednuje fizički rad, a tvrdnja 8 anulira intelekt i sposobnosti kao prednosti pojedinaca. Ovako oblikovan faktor ukazuje na socijalnu stvarnost koja je siromašna, pretežito nekvalificirana za intelektualne poslove i kao takva na margini aktualnih “pretvorbenih” procesa. Razumljivo je, stoga, javljanje svijesti koju se može odrediti *ostatkom socijalističkog egalitarizma*. Faktor možemo nazvati *jednakost u potrebama i plaćama*.

1. Svi ljudi trebaju dobiti što im treba, pa i uz raspodjelu novca onih koji ga imaju previše onima koji ga nemaju dovoljno (2)	.70
2. Ljudi koji rade teške fizičke poslove trebali bi imati veće plaće od drugih (7)	.63
3. Čista je sreća biti pametniji ili spretniji od drugih, pa zato takvi ljudi ne bi trebali imati veće plaće (8)	.62

Tablica 31.
 Faktor 2. Jednakost u
 potrebama i plaćama

Treći faktor sadrži samo dvije tvrdnje (tablica 32) koje zajedno zagovaraju pravo svakog pojedinca na stečeno vlasništvo, kao i pravo na nasljeđivanje stečenog bogatstva od predaka. Tvrdnje također podržavaju tako nastalu razli-

Tablica 32.
 Faktor 3. Pravo na
 materijalne razlike

ku u bogatstvu, kao i prednosti koje bogatstvo daje u životu. Treći je faktor, dakle, na strani *tržišno-liberalne orijentacije*, pa ga nazovimo *pravo na materijalne razlike*.

1. Svatko ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu, makar zbog toga sva djeca neće ravnopravno krenuti u život (14)	.86
2. Svatko ima pravo zadržati ono što je stekao, iako će zbog toga neki ljudi biti bogatiji od drugih (13)	.85

Četvrti faktor okuplja najviše varijabla (pet tvrdnja, tablica 33), ali je manji od prethodna tri (samo 7,4 posto varijance). No, ovaj je faktor vrlo homogen u zagovaranju *tržišno-liberalne orijentacije*. Ona se pokazuje u prihvaćanju dobre zarade poduzetnika, jer je to svima korisno (10); u prihvaćanju razlika u bogatstvu uz uvjet jednakih mogućnosti za zaradu (1); u prihvaćanju plaća kao poticaja za rad (9), i naknada za dodatnu odgovornost na poslu (12). Tu je i tvrdnja 5, koja se tiče javnog morala, a koja bi u tržišnim uvjetima trebala imati mjesto. Četvrti faktor, prema porukama tvrdnji, možemo nazvati *pravo na poduzetničku dobit*.

Tablica 33.
 Faktor 4. Pravo na
 poduzetničku dobit

1. Sasvim je u redu da poduzetnik ostvaruje dobru zaradu jer na kraju od toga svi imaju koristi (10)	.65
2. Pravedno je da neki imaju više novca ili bogatstva od drugih, ali samo ako svi imaju jednake mogućnosti za zarađivanje (1)	.57
3. Za zalaganje na poslu poticajne su samo velike razlike u plaći (9)	.51
4. Primanje mita ne može se opravdati (5)	.43
5. Ljudi neće prihvatiti dodatnu odgovornost na poslu ako za to ne budu posebno plaćeni (12)	.42

Zaključak koji je moguće oblikovati poslije analize ovoga instrumenta pokazuje da već iz *distribucija frekvencija* prioritet dobiva socijalna skrb države. No ispitanicima je također stalo i do razvijanja tržišnih vrijednosti. Socijalna nesigurnost i nizak standard većeg dijela stanovništva otvorio je prostor i za neke vrijednosti socijalističkog egalitarizma. To je uočeno i u *faktorskoj analizi* koja je ukazala na dvije orijentacije: jedna ide u smjeru zagovaranja borbe za zadovoljenjem egzistencijalnih potreba na *prosocijalistički* način izjednačavanja potreba i plaća (faktori 1. i 2), druga je usmjerena na *tržišno-liberalne* vrijednosti koje se sažimlju u iskazima “pravo na materijalne razlike” i “pra-

vu na poduzetničku dobit” (faktori 3. i 4). Znakovito je da je prva orijentacija snažnije izražena.

Percepcija važnosti razvojnih ciljeva

Za demokraciju je bitno postići visok stupanj jednakosti i konsenzus o ključnim društvenim vrijednostima (Fukuyama, 1994:229). Demokracija je skup projekt koji često nema ekonomsko opravdanje,¹⁰ pa je razumljivo zašto su bogata i razvijena društva uvijek demokratskija od siromašnih i nerazvijenih. Koliko su, pak, siromašna društva *društva u razvoju*, toliko su i *društva izgrađivanja demokracije*. Kako je u Hrvatskoj shvaćen razvoj demokracije, koliki je postignut konsenzus o ključnim vrijednostima, moguće je posredno istražiti na analizi instrumenta “Percepcija razvojnih ciljeva RH”.

Ispitanicima je ponuđeno 13 tvrdnja koje se odnose na moguće razvojne ciljeve RH. Ocjenom od 1 (“malo je važno”) do 5 (“izrazito je važno”) oni su se izjasnili o prioritetnosti određenih ciljeva koji se mogu grupirati u *državno-paternalističke* (tvrdnje 1, 4, 7, 12), *liberalno-demokratske* (tvrdnje 2, 5, 6, 8, 10, 11, 13) i *tradicionalističke* (tvrdnje 3, 9) (tablica 34).

Tablica 34.
Percepcija razvojnih
ciljeva RH (%)

Tvrdnje	malo je važno				Izrazito je važno
	1	2	3	4	5
1. Država treba preuzeti veću odgovornost za socijalni položaj građana	0,3	0,4	5,2	16,2	77,7
2. Treba brže i odlučnije štiti ljudska i građanska prava i slobode	0,3	0,8	7,0	19,3	72,3
3. Hrvatska treba uskladiti svoje zakone s načelima katoličke vjere	20,5	17,4	24,3	15,7	21,9
4. Jačanje oružanih snaga, radi geopolitičke sigurnosti, mora biti naš prioritet	12,0	14,6	31,4	19,6	21,9
5. Hrvatsko gospodarstvo valja osloboditi državne kontrole i prepustiti tržištu	3,7	6,5	29,1	26,3	32,7
6. Valja provesti potpunu depolitizaciju državnih službi, osobito policije i vojske	2,2	3,7	23,5	17,5	51,3
7. Razlike u plaćama treba postupno smanjivati	3,6	6,9	26,4	25,4	36,7
8. Jačanje građanske kulture (suradnja, poštivanje zakona, građanske inicijative itd.) mora biti središnji cilj razvoja	1,0	2,7	23,1	28,0	44,2
9. Hrvatska se treba vratiti svojoj nacionalnoj tradiciji, a ne kopirati Zapad	6,4	9,8	27,6	23,3	31,7
10. Sva poduzeća, čak i ona najveća, valja privatizirati	27,1	20,0	28,6	10,8	12,1

Tvrdnje	malo je važno				Izrazito je važno
	1	2	3	4	5
11. Što prije valja ostvariti potpunu ravnopravnost svih hrvatskih građana, bez obzira na njihovu etničku ili religijsku pripadnost	4,4	5,4	19,3	24,6	45,7
12. Hrvatski politički prostor mora ostati stabilan, čak i pod cijenu opstanka samo dviju političkih stranaka	11,7	9,6	25,4	18,2	33,3
13. Hrvatsku valja što prije integrirati u europske integracije (Europska unija, NATO, CEFTA,...)	2,9	3,9	17,8	23,1	51,3

Tablica 34.
(nastavak)

Iz distribucija frekvencija je uočljivo da prioritet (stupci 4 + 5) dobivaju tvrdnje 1 (93,9 posto) i 2 (91,6 posto). Iako tvrdnja 1 zagovara ulogu države-skrbnika, njoj ne proturječi demokratsko-liberalna potreba zaštite ljudskih prava i sloboda. Upravo je tranzicijska stvarnost nametnula istodobnu važnost obiju potreba kao pretpostavki razvoja. Daljnji prioriteti jesu okrenuti *liberalno-demokratskim* vrijednostima: tvrdnja 13 (74,4 posto) naglašava važnost uključivanja u europske integracije, tvrdnja 8 (72,2 posto) donosi prioritet jačanja građanske kulture, tvrdnja 11 (70,3 posto) ističe važnost ravnopravnosti građana bez obzira na etničku i religijsku pripadnost, a tvrdnjom 6 (68,8 posto) zagovara se depolitizacija državnih služba, posebice vojske i policije. Znatno je manje istaknuta razvojna važnost nacionalne tradicije tvrdnja 9 (55 posto), kao i načela katoličke crkve tvrdnja 3 (37,6 posto).

Ovakav raspored prioriteta sugerira zaključak da je hrvatska javnost otvorena *liberalno-demokratskoj* orijentaciji, ali da nije zaboravila *socijalnu dimenziju* za koju odgovornost namjenjuje državi.

Varimax rotacijom, prema G-K kriteriju, na istom instrumentu ekstrahirana su četiri faktora u kojima je raspoređeno svih 13 tvrdnja. Prvi faktor čine tri varijable (tvrdnje 2, 1, 11), drugi pet varijabla (tvrdnje 3, 9, 4, 12, 7), treći tri varijable (tvrdnje 6, 5, 8) i četvrti dvije varijable (tvrdnje 10, 13). Faktori zajedno tumače 53 posto varijance (tablica 35).

Tablica 35.
Percepcija razvojnih ciljeva RH, temeljna solucija

Faktor	Svojevredna vrijednost	% faktorske varijance	Ukupno % varijance
1.	2,68	20,7	20,7
2.	1,88	14,5	35,2
3.	1,26	9,7	44,9
4.	1,05	8,1	53,0

Prvi faktor (tablica 36) čine varijable čiji sadržaj pokriva sve one vrijednosti kojima se opisuje stabilna građan-

ska demokracija. To je na prvom mjestu zaštita ljudskih i građanskih prava i sloboda (tvrdnja 2), a potom, ne manje važna, odgovornost države za socijalnu sigurnost građana (tvrdnja 1). Treća vrijednost koju faktor sadrži je potpuna vjerska i etnička ravnopravnost građana (tvrdnja 11). Okupljenost tih vrijednosti u istom faktoru ukazuje na prisutnu svijest i potrebu građana za vrijednostima koje su otvorene razvoju društva. Iz toga je moguće izvesti i naziv faktora: *vrijednosti građanske demokracije*.

1. Treba brže i odlučnije štiti ljudska i građanska prava i slobode (2)	.78
2. Država treba preuzeti veću odgovornost za socijalni položaj građana (1)	.77
3. Što prije valja ostvariti potpunu ravnopravnost svih hrvatskih građana, bez obzira na njihovu etničku ili religijsku pripadnost (11)	.45

Tablica 36.

Faktor 1. Vrijednosti građanske demokracije

Drugi faktor sadrži pet varijabla (tablica 37) koje izražavaju stavove potpuno različite od onih iz prvog faktora. Može se uočiti orijentacija na vrijednosti koje idu u smjeru tradicionalizma i državnog paternalizma. Prve dvije varijable (tvrdnje 3 i 9) zagovaraju zakone u skladu s katoličkom vjerom te povratak nacionalnoj tradiciji. Preostale tri varijable (tvrdnje 4, 12, 7) kao ciljeve imaju jačanje vojne spremnosti, centraliziranje političkog prostora te smanjivanje razlika u plaćama. Poruku tog faktora možemo svesti na njegovo nominalno određenje: *vrijednosti tradicionalizma i etatizma*.

1. Hrvatska treba uskladiti svoje zakone s načelima katoličke vjere (3)	.69
2. Hrvatska se treba vratiti svojoj nacionalnoj tradiciji, a ne kopirati Zapad (9)	.68
3. Jačanje oružanih snaga, radi geopolitičke sigurnosti, mora biti naš prioritet (4)	.64
4. Hrvatski politički prostor mora ostati stabilan, čak i po cijenu opstanka samo dviju političkih stranaka (12)	.54
5. Razlike u plaćama treba postupno smanjivati (7)	.50

Tablica 37.

Faktor 2. Vrijednosti tradicionalizma i etatizma

Treći faktor ima tri varijable (tablica 38) koje su bliže u određivanju prioritetnih razvojnih ciljeva. Prva varijabla zagovara provođenje potpune depolitizacije državnih službi, posebno vojske i policije, a druga varijabla traži oslobađanje gospodarstva državne kontrole i orijentaciju na tržište. Treća varijabla to zaokružuje dodavanjem potrebe za jačanjem građanske kulture. Po tim je vrijednostima

Tablica 38.
 Faktor 3. Profesionalizacija i
 jačanje tržišnih institucija

ovaj faktor blizak prvom te ga je opravdano nazvati *profesionalizacija i jačanje tržišnih institucija*.

1. Valja provesti potpunu depolitizaciju državnih službi, osobito policije i vojske (6)	.80
2. Hrvatsko gospodarstvo valja osloboditi državne kontrole i prepustiti tržištu (5)	.74
3. Jačanje građanske kulture (suradnja, poštivanje zakona, građanske inicijative, itd.) mora biti središnji cilj razvoja	.48

Četvrti faktor (tablica 39) je najmanji, i brojem varijabla i postotkom varijance. Čine ga dvije varijable (tvrdnje 10 i 13) koje svojim razvojnim prioritetima također zagovaraju tržišnu orijentaciju. Prvom se varijablom potvrđuje potreba za privatizacijom svih poduzeća, pa i najvećih, a drugom se traži uključivanje u europske integracije. Takav faktor možemo nominalno odrediti kao *maksimalnu privatizaciju poduzeća*.

Tablica 39.
 Faktor 4. Maksimalna
 privatizacija poduzeća

1. Sva poduzeća, čak i ona najveća, valja privatizirati (10)	.70
2. Hrvatsku valja što prije integrirati u europske integracije (Europska unija, NATO, CEFTA, ...) (13)	.56

U analizi trinaest tvrdnja instrumenta *Percepcija razvojnih ciljeva RH* pokazalo se da vrijednosti koje su razvojni temelj suvremene demokracije nisu strane hrvatskoj javnosti. Već je *distribucija frekvencija* pokazala da su, uz odgovorno ponašanje države glede socijalnog položaja građana, prioriteti one vrijednosti na kojima se temelji demokratski razvoj društva (zaštita ljudskih i građanskih prava i sloboda, jačanje građanske kulture, ravnopravnost građana glede etničke i religijske pripadnosti, put u europske integracije, tržišni odnosi u gospodarstvu, depolitizacija državnih službi). Također se pokazalo da ne postoji opterećenost javnosti nacionalnom tradicijom, čak ni u pogledu tradicije katoličanstva. *Faktorska analiza* je to potvrdila u tri faktora: prvi, najjači, koji sugerira prioritet vrijednosti razvoja stabilne građanske demokracije, te treći i četvrti koji ističu depolitizaciju, profesionalizaciju i marketizaciju kao put u europsku demokraciju. Treba reći da je ipak nazočna i drukčija orijentacija koju pokazuje drugi faktor. Riječ je o orijentaciji koja ide u smjeru tradicionalizma i državnog paternalizma. No, prva je orijentacija u javnosti naglašena, što može biti obećavajuća smjernica društvenog razvoja.

Thurowljeva misao, istaknuta na početku ovoga rada, vrlo je udomaćena u hrvatskom kapitalizmu tranzicijskog razdoblju. To je razdoblje najjače obilježila upravo *trgovina*, i u području gospodarstva i u području politike. Trgovalo se pravom na vlasništvo, pravom na radno mjesto, pravom na mirovinu ..., trgovalo se povjerenjem. Posljedice tranzicijske trgovačke zbilje najčešće se imenuju *učincima privatizacije*. Ti se učinci na makrorazini određuju kao gospodarski razvoj, promjena vlasničke strukture, socijalna politika države, demokratizacija društvenih odnosa i slično. No, na mikrorazini hrvatskoj su javnosti te teme sekundarno važne, jer se sve mjeri i vrednuje učincima privatizacije u rastu nezaposlenosti, radu bez plaća, niskim mirovinama, zapostavljanju poljoprivrede i drugom. Takve okolnosti pokazuju da *novum privatizacije*, koji obilježava tranziciju hrvatskog društva, nije istog predznaka za različite socijalne slojeve, za različite profesionalne kategorije, za različite političke skupine također.

Dok, s jedne strane, polariziranu javnost zbližava *vjera* u pomake k boljem, bogatijem i stabilnijem sutra, na drugoj je strani razdvaja (*ne*)*povjerenje* u nositelje glavnih procesa tjeka privatizacije (bilo da je riječ o pojedincima ili o institucijama). Povjerenje na individualnoj, skupnoj ili institucionalnoj razini je važan pokazatelj socijalne kohezije svakog društva. Ono se ne tiče samo područja politike nego i gospodarstva. *Etika povjerenja*, ističe Maclagan, je esencijalno i prožimajuće obilježje individualnog i organizacijskog razvitka. Održavanje povjerenja je temelj građenja kohezije svakog socijalnog sustava (Maclagan, 1998:53).

Uz to, ne smije se zaboraviti da tranzicija postsocijalističkih zemalja, pa i Hrvatske, nije uvjetovana samo njihovom željom i naporima izgrađivanja tržišnih preduvjeta ulaska u kapitalistički svijet. Razvoj tehnologije i globalizacijski procesi koji obilježavaju suvremeni kapitalizam proizveli su postindustrijsku strukturu društva u kojoj dominiraju nove vrijednosti: sloboda, mogućnost izbora, diferencijacija i individualizacija. Dolazi do dualizacije radne snage: *insideri* - privilegirani visokonaobraženi i kvalificirani radnici, te *outsideri* - brojna, slabo plaćena i periferna radna snaga (Puljiz, 1998:15-16). Ovakvu stvarnost najširi slojevi društva teško prihvaćaju, posebice kad još živi sjećanje na kolektivistička rješenja socijalističkih sustava.

Kako bi se izbjegle surove posljedice prvobitnog liberalizma, institucije pro-kapitalistički orijentiranih postsocijalističkih društava moraju preuzeti postojeće spoznaje iz kapitalističke empirije koje nude određena rješenja za po-

stizanje socijalnog mira. To je osobito naglašavano u turbulentnim vremenima kad se postavlja glavni zahtjev pred sve institucije koje postaju političke institucije i dobivaju obilježje konstitutivnih, da svoje posebne interese podrede interesu opće dobrobiti (Drucker, 1981:203). Upravo je ta potreba najizraženija u hrvatskoj javnosti. Istraživanje je pokazalo da je problematika privatizacije više promatrana u dimenziji *socijalnih učinaka* nego u dimenziji *razvoja*. To kazuje i činjenica da je većina ispitanika površno upoznata s privatizacijom, a pozornost je uglavnom usmjerena na nepravilnosti u privatizaciji koje se u javnosti reflektiraju kao *zabrinutost za socijalnu sigurnost i socijalnu pravednost*.

Kako je prvi učinak privatizacije *novi vlasnik*, javnost je neodređena kad je riječ o pitanju tko je najpoželjniji vlasnik: vrlo je malo povjerenje u državu i banke, a menadžerske ekipe dobivaju povjerenje u obrazovanijem segmentu javnosti. Također se pokazalo da je *povjerenje* u institucije koje provode privatizaciju obrnuto proporcionalno stupnju naobrazbe.

Postojeće prilike utjecale su na podijeljeno *viđenje socijalne pravednosti* u javnosti. Faktorska je analiza otkrila orijentaciju jednog dijela javnosti na *pro-socijalistički* način izjednačavanja potreba i plaća. Postoji i druga, nešto slabija, orijentacija na *tržišno-liberalne* vrijednosti u zadovoljenju potreba i postizanju materijalne dobiti.

Kad je riječ o percepciji *razvojnih ciljeva*, javnost je također podijeljena. Izraženija je orijentacija, pokazuje faktorska analiza, na *prioritetnost razvoja građanske demokracije* koje su vrijednosti zaštita ljudskih i građanskih prava i sloboda, jačanje građanske kulture, etnička i religijska ravnopravnost. Njima su pridruženi i prioriteti europskih integracija, tržišne orijentacije, profesionalizacije i depolitizacije gospodarstva. Slabija, ali ipak uočljiva je i orijentacija koja sve stavlja na vrijednosti nacionalne i vjerske tradicije te paternalističku ulogu države (do sličnih je zaključaka došao u drugom istraživanju N. Karajić, upozoravajući na paralelno postojanje orijentacija na državno i tržišno vođenje gospodarstva. Karajić, 1998:190–191).

Zaključno valja primijetiti da nije zabrinjavajuće percipiranje socijalne pravednosti u javnosti na prosocijalistički način, ako se u isto vrijeme osjeća potreba te iste javnosti za razvojem na demokratsko-liberalnim načelima. No, još uvijek *socijalna zbilja više proizvodi nego što potire potrebu za orijentacijom na socijalistički egalitarizam*. Dakle, javnost je otvorena novim vrijednostima, no pitanje je tko ih i kako može ponuditi te koliko je razdoblje potrebno za njihovo zaživljavanje (Šundalić, 1998).

Novum je privatizacije bio imperativ novog poretka, sudbina tranzicije koja je različito dohvatila pojedine dijelove društva. Veći je dio javnosti osjetio nesigurnost novog vremena pred kojom je tražio utočište u državnoj socijalnoj brizi. Država, pak, svojim programom zaživljavanja kapitalizma nije stekla povjerenje javnosti, i zbog svoje neučinkovitosti (loš socijalni program) i zbog same javnosti koja je još uvijek samo deklarativno za kompeticiju i kooperaciju, a stvarno očekuje jamstva institucija.

BILJEŠKE

- ¹ Ovdje mi nije namjera razvijati diskusiju o smislu i smjeru svjetske povijesti (je li ona "tkanje besmisla" (Goethe), ili "napredovanje u svijesti o slobodi" (Hegel), ili je, na koncu, rekao bi Löwith "događanje spasa"), već samo ukazati na posebnosti koje su politički poreci ostavljali novim pokoljenjima. (U ovoj temi koristan je podsjetnik knjiga K. Löwitha (1990) Svjetska povijest i događanje spasa, Zagreb – Sarajevo)
- ² Postmodernitet označava globalizirano postindustrijsko društvo medija, komunikacije i informacijskih sustava. To je tržišno orijentirano društvo potrošnje, prije nego rada i proizvodnje; fragmentirana i pluralistična zajednica heterogenih grupa različitih kultura i životnih stilova, društvo u kojem su nacionalne države ustuknule pred privatizacijom, marketizacijom, internacionalizacijom te novim formama građanskih prava. To je društvo koje odbija klasno i partijski utemeljenu političku snagu, a okreće se mikropolitničkim aktivnostima i socijalnim pokretima. U kulturi su heterogenost i razlike ispred konsenzualnih vrijednosti, normativne kontrole, apsolutne forme znanja univerzalne vjere (Thomas, Walsh, 1998:364)
- ³ I. Cifrić modernizaciju u Hrvatskoj promatra kao transformaciju koja zahvaća cijeli socijalni prostor: transformacija političke strukture (demokratizacija), gospodarske strukture (vlasništvo), socijalne strukture (socijalno raslojavanje) i normativne strukture (nove vrednote) (Cifrić, 1998:52).
- ⁴ Županov odrednicama političkog i poduzetničkog kapitalizma naglašava njihove razlike: *Politički kapitalizam* određuju: društveno (državno) vlasništvo, fragmentarno tržište, politički lažirano tržište, politički menadžeri, država kao zaštitnica i dadilja, velik dio GNP-a se redistribuira državnim kanalima; *Poduzetnički kapitalizam* određuju: privatno vlasništvo, integralno tržište, konkurentsko tržište, ekonomski su akteri individualni poduzetnici te opunomoćeni i plaćeni menadžeri, država je ili samo "noćobdija" ili uz to regulira pravila igre za sve jednako, manji dio GNP-a se redistribuira državnim kanalima (Županov, 1997:5).
- ⁵ Politička je inauguracija kapitalizma sama po sebi proturječje jer zagovara slobodno tržište koje svojim intervencionizmom dovodi u pitanje.
- ⁶ *Elitistički* je ovdje shvaćen kao *udaljen od puka*, tj. strukture na vlasti predlažu i odlučuju o prijedlozima. Javnost nije, npr., referendumom odlučila o tijeku privatizacije, nego su to učinile određene interesne skupine. Na tragu Webera i Schumpetera to možemo prikazati kao *demokratski elitizam*.
- ⁷ U radu će biti rabljeni rezultati istraživanja provedenog u ljeto 1998. na reprezentativnom uzorku (1001 ispitanik iz 81 naselja Hrvatske), čiji su rezultati predstavljeni u: Skupina autora (1998), *Privatizacija u očima hrvatske javnosti*, Hrvatski centar strategijskih istraživanja, Zagreb.

⁸ V. Pusić navodi više prednosti hrvatskog društva za brzi ulazak u modernu demokraciju: relativno visok životni standard, rastuću srednju klasu i prateću afirmaciju profesionalne nasuprot političkoj promociji, poznavanje zapadnoeuropskog iskustva i institucija, turizam i univerzalne standarde koje on nameće, ... Zbog ratnih okolnosti racionalna je tradicija izgradnje nove države zamijenjena istočnoeuropskim modelom utopijske politike (Pusić, 1998:25-27).

⁹ Ispitanicima je ponuđeno 19 ciljeva privatizacije. Autor se ovog članka opredijelio za analizu samo 4 cilja, i zbog postavljenog kriterija i zbog ograničenosti prostora.

¹⁰ F. Fukuyama će reći da "...ne postoji sasvim ekonomsko opravdanje demokracije; demokratska politika, naime, može biti kočnica ekonomske učinkovitosti..." (373-74), tržišno orijentirana autoritarna država privredno je uspješnija od demokratske zbog toga što se demokratska javnost često vodi kratkoročnim i neracionalnim interesima (238), jer demokracija je "općenito prihvaćeno pravo svih građana da dijele političku moć, tj. da glasuju i da sudjeluju u politici." (96-7) (Fukuyama, 1994).

LITERATURA

- Bloch, E. (1973), *Tübingenski uvod u filozofiju*, Beograd, Nolit
- Cifrić, I. (1998), Tranzicija i transformacija, u zborniku: *Društveni razvoj i ekološka modernizacija*, Zagreb, HSD, str. 47-78.
- Drucker, P. (1981), *Managing in Turbulent Times*, London, Pan Books Ltd.
- Fukuyama, F. (1994), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Karajić, N. (1998) Javnost u hrvatskoj tranziciji - između države i tržišta?, u zborniku: *Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj*, Zagreb HSD, str. 173-204.
- Le Bon, G. (1989), *Psihologija gomile*, Zagreb, Globus.
- Löwith, K. (1990), *Svjetska povijest i događanje spasa*, Zagreb, A. Cesarec.
- MacLagan, P. (1998), *Management and Morality*, London, SAGE Publications Ltd.
- Puljiz, V. (1998), Globalizacija i socijalna država, u zborniku: *Globalizacija i socijalna država*, Zagreb, str. 11-36.
- Pusić, V. (1998), *Demokracije i diktature*, Zagreb, Durieux.
- Rogić, I. (1998), Tranzicija i modernizacija u Hrvatskoj: likovi i kontekst, u zborniku: *Privatizacija i modernizacija*, Zagreb, Institut društvenih znanosti, str. 35-73.
- Skupina autora (1998), *Privatizacija u očima hrvatske javnosti*, Hrvatski centar strateških istraživanja, Zagreb.
- Šundalić, A. (1998), Na putu otkrivanja ekonomske kulture kapitalizma, u zborniku: *Privatizacija i modernizacija*, Zagreb, str. 179-194.
- Thomas, H., Walsh, D. F. (1998), Modernity/Postmodernity, u zborniku: *Core Sociological Dichotomies*, London, SAGE Publications, str. 363-390.
- Thurow, L. (1997), *Budućnost kapitalizma*, Zagreb, MATE
- Vojnić, D. (1997), Europske zemlje u tranziciji, Zagreb, *Gospodarska politika* 6/1997, str. 1-14.
- Županov, J. (1997) Tranzicija i politički kapitalizam, Zagreb, *Hrvatska gospodarska revija* 12/1997, str. 1-9.